

Η στέγασση των δημόσιων λειτουργιών στην Αθήνα του Γεωργίου Α΄

Οι διαφορές από την οθωνική περίοδο

Διονύσιος Ρουμπιέν
Δρ Αρχαίων ΕΜΠ
Ανασκηπτής ΕΜΠ και CHEC Paris

Το παρόν άρθρο αποτελεί συνέχεια προηγούμενου που είχε θέμα την προσωρινή στέγασση των δημόσιων λειτουργιών της Αθήνας από τη στιγμή που αυτή έγινε πρωτεύουσα του νέου ελληνικού κράτους, το 1834, μέχρι την έξωση του Όθωνα το 1862¹. Ενώ κατά την πρώτη αυτή περίοδο οι δημόσιες λειτουργίες στεγάζονται κυρίως σε προεπαναστατικά κτίρια, κατά τη Βασιλεία του Γεωργίου Α΄ χρησιμοποιούνται συχνά δημόσια κτίρια που είχαν οικοδομηθεί για άλλη χρήση. Αυτό συνέβη γιατί ο οικοδομικός προγραμματισμός της οθωνικής Βασιλείας βασίστηκε κυρίως σε ιδεολογικά κριτήρια, αγνοώντας τις πραγματικές ανάγκες.

Η Ελλάδα και η Αθήνα που βρήκε ο Γεώργιος Α΄ το 1863 δεν είχαν βέβαια καμία σχέση με τη χώρα που αντίκρισε ο Όθωνας τριάντα χρόνια πριν, κατεστραμμένη από τον σχεδόν δεκαετή επαναστατικό αγώνα. Παρ' όλη, όμως, την αξιοσημείωτη πρόοδο που είχε κάνει το νεοελληνικό κράτος, το χρονικό αυτό διάστημα δεν ήταν αρκετό για να γεφυρώσει το χάσμα που χώριζε την Ελλάδα από τη Δυτική Ευρώπη, αποτέλεσμα της απομόνωσής της από τη Δύση επί τέσσερις αιώνες. Έτσι, οι ανάγκες που έπρεπε να καλυφθούν ήταν ακόμη πολλές και επιτακτικές. Μεταξύ αυτών περιλαμβανόταν και το ζήτημα της στέγασσης των δημόσιων λειτουργιών της πρωτεύουσας ενός κράτους που, μάλιστα, μεγάλωνε σε έκταση και πληθυσμό – το 1864 με την προσάρτηση της Επτανήσου και το 1881 με την προσάρτηση της Θεσσαλίας και μέρους της Ηπείρου.

Η έξωση του Όθωνα δημιούργησε την εξής κατάσταση, μέχρι να λη-

φθούν οι αποφάσεις για το πολίτευμα της Ελλάδας: κατέστησε διαθέσιμο το μεγαλύτερο κτίριο που βρισκόταν μέσα στα όρια του βασιλείου, το οποίο βρέθηκε να είναι ξαφνικά εντελώς άχρηστο, τα Ανάκτορα. Φυσικά δεν καθυστέρησαν καθόλου να ακουστούν προτάσεις για την αξιοποίηση του, προτάσεις που δείχνουν επίσης πόσο επιτακτικές ήταν ακόμη οι ανάγκες για την εξεύρεση οικοδομημάτων που θα στέγασαν τις δημόσιες λειτουργίες.

Μια τέτοια πρόταση συνδέεται άμεσα με την καταστροφή από πυρκαγιά, το 1854, του κτιρίου που χρησιμοποιούσε ως Βουλευτήριο. Έτσι, οι αρχιτέκτονες Γεράσιμος Μεταξάς και Λύσανδρος Καυταντζόγλου, με αναφορά τους προς το Υπουργείο Εσωτερικών, δηλώνουν ότι εξετάστηκε το ενδεχόμενο η πρώτη και μεγαλύτερη αίθουσα χορού των Ανακτόρων να χρησιμοποιεί προσωρινά για τις συνεδριάσεις της Εθνικής Συνέλευσης. Η αίθουσα βρέθηκε μικρότερη από την κεντρική αίθουσα του Πανεπι-

στημίου, ενώ το σχεδόν τετράγωνο σχήμα της δεν ήταν κατάλληλο. Επιπλέον, η δαπάνη για τη μεταρρύθμισή της θα ήταν μεγάλη και θα απαιτούσε τη σχεδόν εξ ολοκλήρου καταστροφή των ακριβών διακοσμήσεων². Αντίθετα, οποιαδήποτε δαπάνη γινόταν για τη μεταρρύθμιση της αίθουσας του Πανεπιστημίου θα ήταν χρήσιμη και για το μέλλον, ενώ στην περίπτωση των Ανακτόρων θα ήταν μάταιη και, επιπλέον, η μελλοντική αποκατάσταση θα ήταν δαπανηρότατη. Οι αίθουσες των παραδόσεων του Πανεπιστημίου προτινέται να μεταφερθούν προσωρινά στα νότια υπόγεια δωμάτια των Ανακτόρων. Όσο για το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας, αυτό στεγάζεται προσωρινά μόνο στο Πανεπιστήμιο, ενώ η θέση του είναι στη Γερουσία (!). Αν παρουσιαστούν άλλες δυσκολίες για την αίθουσα του Πανεπιστημίου, η καλύτερη λύση θα ήταν να κτιστεί παράπηγμα όπως αυτό της έκθεσης των Ολυμπίων, αλλά σε καταλλήλο-τερο τόπο, ώστε να μπορεί να χρησι-

1. Το κτίριο της Εθνικής Τράπεζας. Εκ πρώτης όψεως μοιάζει να κτίστηκε γι' αυτόν το σκοπό, αλλά στην πραγματικότητα προήλθε από τη συνένωση ιδιωτικών κατοικιών.

μείσει και στο μέλλον για άλλους σκοπούς¹.

Είναι φανερό ότι οι πολλές και μεγάλες ανάγκες καθιστούσαν σίγουρη τη χρησιμότητα ενός παραπήγματος για πολλούς σκοπούς. Εξάλλου, τη χρήση του παραπήγματος αναφέρει ο υπουργός Εσωτερικών προς τον νομάρχη Αττικής και Βοιωτίας, σημειώνοντας ότι στην αυλή του ανεγειρομένου Βουλευτηρίου υπάρχει παράπηγμα το οποίο η πρώην Κυβέρνηση είχε διατάξει να μετατραπεί σε προσωρινό Βουλευτήριο². Η ιδέα, όμως, της χρήσης του Πανεπιστημίου (και) για να στεγάσει το προσωρινό Βουλευτήριο υπερίσχυσε, αφού σώζεται ο «Προϋπολογισμός της απαιτούμενης δαπάνης προς μετασχηματισμόν της αιθουσάς του Μουσείου της Φυσικής Ιστορίας εν τω ελληνικώ Πανεπιστημίω εις αίθουσαν Συνεδριάσεων της Συγκλητοσθησμένης ελληνικής Συνελεύσεως»³. Ο προϋπολογισμός αυτός συνοδεύεται από ένα σκαρίφημα με μολύβι. Πάντως, το παραπάνω πα-

2. Οι στόες της εσωτερικής αυλής του Πανεπιστημίου. Εδώ, καθώς και στο αμφιθέατρο της ανατομίας, στεγάσθηκαν αρχαιότητες. Στο Πανεπιστήμιο φιλοξενήθηκε επίσης και το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας.

ράπηγμα φαίνεται ότι πράγματι στάθηκε χρήσιμο, αφού σωζόταν ακόμη το 1877, όπως αναφέρει ο υπολοχαγός του Μηχανικού Α. Άμπελερ (:) σε έγγραφο του προς τη Διεύθυνση του Μηχανικού Αττικής⁴. Ο Άμπελερ μάλιστα πληροφορεί ότι το επικάλυμμα αυτής της στέγης αποτελείται από πανί, καθώς και ότι έγινε επισκευή το προηγούμενο έτος.

Τα παραπήγματα, όμως, φαίνεται ότι εξυπηρετούσαν και εκείνες τις ανάγκες που, με τα κριτήρια τουλάχιστον της εποχής μας, δεν ήταν τόσο επείγουσες, την εποχή εκείνη, όμως, θεωρούνταν από τις πρωταρχικές, ώστε να μην υστερεί σε τίποτε η Αθήνα από τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Έτσι, για τα πρώτα Ολύμπια του 1859 διασκευάστηκε το παλιό Πολυτεχνείο, στην οδό Πειραιώς, με σκοπό να φιλοξενήσει την έκθεση των ελληνικών προϊόντων⁵. Αργότερα, για τις ανάγκες της έκθεσης των Β' Ολυμπίων που έγιναν το 1871, των οποίων η διοργάνωση συνέπεσε και συνδυάστηκε με τον εορτασμό των πενήντα χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση, κτίστηκε μια πρόχειρη μακρόστενη αίθουσα με ταμαρίες στα πλάγια, επί της λεωφόρου Αμαλίας, λίγο πιο κάτω από το άγαλμα του Βύρωνα. Η επιτροπή ανέγερσης του Πολυτεχνείου είχε προτείνει το 1870 στους εφόρους του Ζαππείου, αντί να στήσουν πρόχειρες εγκαταστάσεις, να χρηματοδοτήσουν τη συμπλήρωση του κεντρικού κτιρίου του Πολυτεχνείου, με δικαίωμα χρήσεώς του ώσπου να κτιστεί το Ζάππειο, αλλά εκείνοι δεν δέχτηκαν⁶. Τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1875, τα Ολύμπια επανηλέφθησαν στο ίδιο προσωρινό κτίσμα⁷. Πέρα από τα παραπήγματα, και οι ιδιωτικές κατοικίες εξακολουθήσαν να καλύπτουν μεγάλο μέρος των αναγκών σε δημόσια κτίρια, όπως και κατά την οθωμανική περίοδο. Το διάταγμα «Περί αγοράς οικίας προς χρήση του Υπουργείου των Ναυτικών»⁸ επιτρέπει στην Κυβέρνηση να αγοράσει την «παρά τω κήπω του Υπουργείου των Οικονομικών οι-

κίας του Ιωάννου Σκυλίτη, όπως χρησιμεύσῃ ως δημόσιον κατάστημα». Άλλωστε, ακόμη και το μεγαλοπρεπές κτίριο της Εθνικής Τράπεζας, που εκ πρώτης όψεως μοιάζει να κτίστηκε γι' αυτόν το σκοπό, στην πραγματικότητα προήλθε από τη συνένωση ιδιωτικών κατοικιών (εικ. 1). Η Τράπεζα αρχικά στεγαζόταν στο γραφείο του Γεωργίου Σταύρου, στη γωνία των οδών Αιόλου και Αδριανού. Αργότερα μεταφέρθηκε στο αγορασμένο σπίτι του καθηγητή της Φυσικής στο Πανεπιστήμιο Κυριακού Δαυμάδου, στην οδό Αιόλου. Στη συνέχεια η Τράπεζα αγόρασε και το διπλανό σπίτι του ιταλού επιχειρηματία Francesco Feraldi, όπου στεγαζόταν το «Ξενοδοχείο της Αγγλίας», και το 1899 ο αρχιμηχανικός της Τράπεζας Αριστείδης Μπαλάνος τα συνένωσε⁹. Τέλος, για μια ακόμη φορά, όπως συνέβη και με τον Όθωνα, μια ιδιωτική οικία εξυπηρετάει προσωρινά τις στεγαστικές ανάγκες των Βασιλείων. Ο διάδοχος Κωνσταντίνος και η ηρική πισσα Σοφία, μετά το γάμο τους εγκαταστάθηκαν προσωρινά στο νεόκτιστο τότε μέγαρο Νεγρεπόντη, στην πλατεία Συντάγματος (έχει κατεδαφιστεί)¹⁰.

Όσο για τα Δικαστήρια, συνέχισαν να στεγαζονται σε προσωρινούς χώρους, εκκλησίες και σπίτια, των οποίων μάλιστα η κατάσταση δεν ήταν καθόλου καλή, αν κρίνουμε από την αίτηση του αρμόδιου υπουργού προς τη Διεύθυνση της Αστυνομίας Αθηνών και Πειραιώς να εξεταστεί η κατάσταση της οικίας Λεβιδίου, στην οποία στεγαζόταν τα Δικαστήρια¹¹, αν και παλαιότερο έγγραφο δηλώνει ότι δεν είναι ετοιμόρροπη¹². Διαφορετικό είναι και το διάταγμα που ορίζει ως «τόπον συνεδριάσεων του εν Αθήναις Κακουριοδικείου (sic) κατά την ενεστώσαν πρώτην σύνοδον του τρέχ. έτους την εν τω πρώτω τμήματι της πόλεως ταύτης επί της οδού Θουκυδίδου οικίαν του κ. Κοντοσταύλου»¹³. Χαρακτηριστικό είναι, πάντως, ότι πολλές ανάγκες, τουλάχιστον στη

δευτέρα αυτή περίοδο, δεν ικανοποιήθηκαν με πρόχειρα κτίσματα ή μισθωμένες οικίες, παρά με δημόσια κτίρια που κτίστηκαν για άλλους σκοπούς. Έτσι, όταν το 1863 η Αρχαιολογική Εταιρεία αναγκάστηκε να απομακρύνει τις αρχαιότητες από τις στοές της εσωτερικής αυλής του Πανεπιστημίου (εικ. 2), όπου βρισκόνταν μέχρι τότε, τις τοποθέτησε στην αυλή της Ακαδημίας (εικ. 3). Το 1864, όμως, η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου ζήτησε από την Εταιρεία να εγκαταλείψει και το αμφιθέατρο της ανατομίας, γιατί οι αίθουσες του κτηρίου δεν επαρκούσαν για τους φοιτητές, των οποίων ο αριθμός γινόταν όλο και μεγαλύτερος¹⁶. Το 1865 η Εταιρεία μετέφερε όλες τις συλλογές της στο Βαρβάκειο¹⁷, η στενότητα χώρου, όμως, γίνεται πολύ σύντομα αισθητή και εκεί. Έτσι, η Εταιρεία τοποθέτη αρχαιότητες στο Θησείο, στην Ακρόπολη, κοντά στο φυλάκιο των Απομάχων, σε περιφραγμένους αρχαιολογικούς χώρους και στην αυλή του ανεγειρόμενου Αρχαιολογικού Μουσείου (εικ. 4). Από τα τέλη του

1874 μεταφέρει αρχαιότητες και στη δυτική πτέρυγα του Μουσείου, που μόλις τότε είχε τελειώσει. Στις αρχές, όμως, του 1875, με την αύξηση του αριθμού των μαθητών του Βαρβακείου, αναγκάζεται να εγκαταλείψει δύο αίθουσες και το 1880 ολόκληρο το κτήριο, εκτός από τα υπόγεια. Το 1881 μεταφέρθηκαν πολλές αρχαιότητες στο Πολυτεχνείο (εικ. 5), όπου από το 1877 είχαν εκτεθεί ευρήματα από τις Μυκήνες και άλλες περιοχές, τα οποία αυξήθηκαν το 1889 και το 1890¹⁸. Το Πολυτεχνείο στέγασε, επίσης, στις άνω δυτικές του αίθουσες το Μουσείο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος¹⁹. Στο ίδιο κτήριο στεγαζόταν και η Εθνική Πινακοθήκη²⁰. Ακόμη, η νότια πτέρυγα της Ακαδημίας στέγασε τη μεγάλη νομισματική συλλογή της Ελλάδας²¹, καθώς και το Βυζαντινό Μουσείο²². Αλλά και νοσοκομεία στεγαζόταν προσωρινά σε δημόσια κτίρια άλλου προορισμού. Έτσι, το 1881 η δυτική πλευρά του Πολυτεχνείου μετατράπηκε σε πρόχειρο νοσοκομείο²³, ενώ ένα μικρό τμήμα του Αρε-

3. Από το 1863 η αυλή της Ακαδημίας στέγασε αρχαιότητες, όταν το κτήριο ήταν ακόμη στην αρχή της οικοδόμησής του. Μετά την αποπεράτωσή του, η εικονιζόμενη νότια πτέρυγα στέγασε τη μεγάλη νομισματική συλλογή της Ελλάδας, καθώς και το Βυζαντινό Μουσείο.

ταίειο, αφού εξοπλίστηκε πρόχειρα, λειτουργήσε, κατά τη διάρκεια του ελληνoturκικού πολέμου του 1897, ως προσωρινό νοσοκομείο τραυματιών, από την αποστολή του Ρωσικού Ερυθρού Σταυρού. Κατά τον ίδιο τρόπο είχε λειτουργήσει και προσωρινό νοσοκομείο του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού στο κτήριο του Βαρβακείου²⁴. Οι νοσοκομειακές ανάγκες της πρωτεύουσας θα αρχίσουν να ικανοποιούνται σε μεγάλο βαθμό μόνο από το τέλος του 19ου αιώνα και στην αρχή του 20ού, με την οικοδόμηση των μεγάλων νο-

4. Το Αρχαιολογικό Μουσείο φιλοξένησε αρχαιότητες στην αυλή του, πολύ πριν από την αποπεράτωσή του. Η εικονιζόμενη δυτική πτέρυγά του στέγασε αρχαιότητες ήδη από το 1874.

νάδων στην περιοχή των Αμπελοκήπιων και στα πέριξ.

Η μελέτη της ιστορίας της στέγασσης των δημόσιων λειτουργιών της Αθήνας και κατά τη βασιλεία του Γεωργίου Α', αποδεικνύει σε ποιο βαθμό οι πρακτικές επιλογές των ιθυνόντων του νεοελληνικού κράτους καθορίστηκαν από το ιδεολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτό το κράτος δημιουργήθηκε και λειτουργήσε, σύμφωνα με το οποίο άμεση προτεραιότητα ήταν η αποκατάσταση της συνέχειας μεταξύ της αρχαίας και της νέας Ελλάδας. Αυτή η συνέχεια απαιτούσε τη δημιουργία πρώτα απ' όλα κτιρίων που θα αποτελούσαν αναφορές στο ένδοξο παρελθόν, ανεξάρτητα από το αν αυτά θα ικανοποιούσαν ή όχι τις πιο επείγουσες ανάγκες του κράτους και των πολιτών του. Τα γραπτά μνημεία της εποχής δείχνουν ότι η πλειονότητα των πολιτών – ή τουλάχιστον όσων μπορούσαν να εκφράσουν γραπτός την άποψή τους –, ήταν διατεθειμένη να υποστεί τις αναγκαίες θυσίες για την εκπλήρωση αυτού του οράματος, που, άλλωστε, αποτέλεσε και βασικό παράγοντα της απελευθέρωσης της Ελλάδας.

Σημειώσεις

1. Βλ. Δ. Ρουμπιάνη, «Η άγνωστη ιστορία της νεότερης Αθήνας. Η προσωρινή στέγασση των δημοσίων λειτουργιών της νέας πρωτεύουσας το 1834», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 85B (2002), σ. 78-86.
2. Ο ζωγραφικός διάκοσμος των Ανακτόρων ήταν έργο των ζωγράφων Ulrich Halbleiter, Claudius Schraudolph και Joseph Kranzberger, σε ανέδεια του Ludwig von Schwanthaler και με θέμα: Βλ. Α. Παπαγεωργίου-Βενετίας, «Ο Φρειδερίκος Γκαίρτνερ στην Ελλάδα και η οικοδόμηση των ανακτόρων των Αθηνών», *Αρχαιολογία* 49 (1993), σ. 46-47.
3. ΓΑΚ, Σχ. Πόλεως, φ. 13, 27.10.1862.
4. ΓΑΚ, Σχ. Πόλεως, φ. 13, 10.1862.
5. ΓΑΚ, Σχ. Πόλεως, φ. 13, 10.1862.
6. «Υποβολή υπολογισμού επισκευής στέγης παλαιού Βουλευτηρίου», ΓΑΚ, Σχ. Πόλεως, φ. 20, 17.10.1877.
7. Βλ. λ. «Α.Ρ. Ραγκαβής», *Μέγα Ελληνικό Βιογραφικό Λεξικό Βοστώνης*, Αθήνα 1960-1962, τ. 1, σ. 400.

5. Οι στέγες του Πολυτεχνείου ήταν κατάλληλες για την πρόχειρη στέγασση αρχαιοσητών. Στα κτίρια του στρατοκέντρου επίσης η Εθνική Πινακοθήκη, καθώς και το Μουσείο της Ιστορίας και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, ακόμη και ένα πρόχειρο νοσοκομείο το 1881.

8. Δ. Φιλιππίδης, *Λύσανδρος Κουατινιόγλου*, Αθήνα 1995, σ. 284-285.
9. *Ζάππειο 1888-1988*, Υπουργείο Οικονομικών, Επιτροπή Ολυμπιακών και Κληροδοτημάτων, Αθήνα 1988, σ. 40.
10. ΦΕΚ 46, 18.11.1869.
11. Σ. Κυδωνιάτης, *Αθήναι, παρελθόν και μέλλον*, Αθήναι 1985, σ. 168.
12. Κ. Μπίρνης, *Αι Αθήναι*, Αθήναι 1966-1967, σ. 217.
13. ΓΑΚ, Σχ. Πόλεως, φ. 18, 10.1870. Δεν διευκρινίζεται ποια δικαστήρια.
14. ΓΑΚ, Σχ. Πόλεως, φ. 18, 2.1870.
15. Διάταγμα «Περί προσδιορισμού του τόπου των συνεδριάσεων του εν Αθήναις Κακουροδικείου», ΦΕΚ 100, 16.3.1884.
16. Α. Κόκκου, *Η μέριμνα για τις αρχαιοτήτες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Αθήνα 1977, σ. 184-185.
17. Στο ίδιο, σ. 186.
18. Στο ίδιο, σ. 186-188.
19. *Ελλάς*, εκδ. Βαϊδέκερ, 1901, σ. 60.
20. *Ελλάς (Οδηγός Ταξιδιωτών)*, Εκλευθεροδόκτου, Αθήνα 1930, σ. 69.
21. *Ελλάς (Οδηγός Ταξιδιωτών)*, 5η π. 21.
22. *Ελλάς (Οδηγός Ταξιδιωτών)*, 5η π. 64.
23. *Αιών*, αρ. φύλ. 3505 (1.4.1881).
24. Α. Σταυρούπουλος, «Η νοσοκομειακή και νοσηλευτική πολιτική στην Αθήνα τα πρώτα ογδόντα χρόνια της ως πρωτεύουσας», *Αθήνα πρωτεύουσα πόλη*, Αθήνα 1985, σ. 131.

The Housing of Public Services in Athens of King George I

Dionysios Rubien

In spite of the progress the Modern Greek state made in the reign of King

Otto, the needs to be satisfied in the years of his successor King George I were still many and imperative. Such were, among others, the housing of the public services in Athens –the Vouleferion (Parliament) being an urgent case, since its building had been destroyed by fire– and the exhibition of the Olympia, whose housing proved to be quite problematic. Private mansions continued to shelter public services, such as to the National Bank, or to house temporarily royalties, like Constantine, the heir to the throne, and Princess Sophia, not to mention that the sessions of the courts of law were also held in private buildings or churches. However, it is quite indicative that most of the spacious public edifices originally erected for other purposes, such as the University, the Academy and the Polytechnic of Athens, finally housed antiquities, thus meeting other needs. Finally, even hospitals occupied occasionally public buildings of different function.

The study of the housing of public services in Athens reveals that the practical choices of the officials of the Modern Greek state were mainly affected by the conviction that the establishment of continuity between ancient and modern Greece was the major priority. This continuity demanded the erection of edifices-monuments of reference to the glorious past, regardless of their practical usefulness. It is interesting to note that the majority of citizens were more than willing to make the necessary sacrifices for the fulfillment of this "vision".